

Sadržaj

Služba državne bezbednosti	5	Prisustvo novinara	56	Drenica	94
Antibirokratska revolucija	8	Guščija pašeta	57	Peć	95
Miting u Titogradu	10	XXX Sednica Narodne skupštine RS	57	Priština	95
Demonstracije u Prištini	11	Branka Mitrović	58	Francuski piloti	96
Foto-reportaža sa Kosova i Metohije	11	Žepa	59	NATO bombardovanje	98
Zaleđeni automobil	15	Brčko	61	Buđanovci	98
Titograd	16	Admira i Boško	61	Grdelica	98
Manastir Knežina	16	Mine	61	Generalštab	99
Gazimestan	17	Oko Sarajeva	62	Bolnice	100
XIV kongres SKJ	17	Ilidža i Grbavica	63	Valjevo	101
Vojislav Šešelj	19	Nedžarići	65	Kragujevac	102
Izbori u Sloveniji	19	Vlašić i Manjača	66	Aleksinac	103
Bukurešt	20	<i>Stop fašizmu</i>	66	RTS (Radio-televizija Srbije)	103
Simboli	21	<i>A la France</i>	66	Zgrada CK	104
9. mart	23	Žirinovski	67	Ambasada Kine	106
Protest ispred Ambasade Nemačke	25	Odlazak	68	Pančevo	106
Puč u Moskvi	26	<i>Dve Borbe</i>	68	Smederevo	107
Linija fronta	27	Arkanova svadba	69	Novi Sad	108
Vukovar	29	Majeвица	70	Dolazak i odlazak Rusa	109
Zli ljudi u tri slike	29	Taoci	72	Povlačenje sa Kosova i Metohije	110
Sankcije	34	Protest ispred Američke ambasade	73	<i>Miloševićeva generacija</i>	114
Crni flor	38	Inflacija	74	Hapšenja u Požarevcu	114
Vidovdanski sabor	39	Boban	75	Propuštena prilika	116
<i>Studentski protest 1992</i>	39	<i>Bljesak</i>	76	Štrajk u Kolubari	117
Razmena zarobljenika	41	<i>Oluja</i>	79	Peti oktobar	118
Vukovar – šest meseci kasnije	43	Srebrenica	81	Nisu svi isti	120
Trnopolje	43	Rušenje bogomolja	83	U Erdutu	120
Fišer–Spaski	44	Portret Slobodana Miloševića	83	Službeni fotograf predsednika	120
Milan Panić	45	Intervju sa Ratkom Mladićem	84	Hapšenje Miloševića	121
Predsednički izbori 1992. godine	48	<i>Madona</i>	84	Ekologija	123
Glasanje	48	Vukovar (oktobar 1996)	86	Foto-reportaža <i>Srbija, život i običaji</i>	129
Izbeglice prelaze Drinu	50	Studenti i koalicija <i>Zajedno</i>	86	Povratak otpisanih	132
Dobrovoljci	51	Zoran Đinđić	90	Apsurdistan	138
Humanitarna pomoć	53	Kontramiting	92	Ponovno buđenje	140
Sahrana u Bratuncu	54	Skidanje petokrake	93	Umesto zaključka	141
Ratna zona u istočnoj Bosni	55	Likošane	93	Impresum	144

Nekoliko godina nakon toga telefonirao je više puta *Gami*, ali delovao je jako konfuzno i niko nije razumeo šta želi da kaže.

NATO bombardovanje (24. mart – 10. juni 1999)

Otužno je kad se neka nadmoćna, velika sila svim svojim snagama obruši na malu zemlju čiji su stanovnici taoci dugogodišnje autokratske vlasti. Ako su želeli da kazne tu mafijašku vlast, bombardovanje sigurno nije bilo najbolje rešenje.

Prvo nam je Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija uveo dugogodišnje sankcije, koje su pogoršale ionako loše stanje u SR Jugoslaviji. Nijedna od pet zemalja s pravom veta (SAD, Velika Britanija, Francuska, Rusija i Kina) nije glasala protiv te odluke, navodno zbog teorije da će izmučeni narod, zbog opšte bede, na izborima glasati protiv takozvanih socijalista i radikala, koji su unakazili tadašnju SR Jugoslaviju. Nisu shvatali da u zemlji u kojoj nema slobodnih izbora ta teorija ne važi.

Zabranjen je svaki uvoz i izvoz, osim hrane i lekova. Ali za lekove država nije imala para, pa ni njih nije bilo. U isto vreme tajkuni povezani s vlašću enormno su se bogatili.

Onda je NATO, bez saglasnosti Ujedinjenih nacija, bombardovao ciljeve na celoj teritoriji zemlje. Veliki broj civila stradao je tokom tih akcija. Nažalost, nijedna vlast do danas nije objavila tačan spisak žrtava. Verovatno kalkulišu da im tako najviše odgovara.

Računa se da je tokom 78 dana bombardovanja registrovano preko 2000 udara u kojima je bačeno oko 20.000 tona raznih projektila, među kojima i 30.000 kasetnih bombi.

Oštećeni su ili potpuno uništeni mnogi vojni i infrastrukturni objekti, fabrike, škole, bolnice...

Vojin Dimitrijević, bivši zamenik predsedavajućeg Komiteta za ljudska prava UN-a i profesor Međunarodnog javnog prava na Univerzitetu u Beogradu, direktor Beogradskog centra za ljudska prava pisao je u martu 1999. godine: „Bombardovanje NATO-a predstavlja promašaj politike SAD i Evropske unije. Pravo rešenje za probleme na Balkanu je demokratija, ali je samo jedna noć bombardovanja uništila deset godina rada na razvijanju građanskog društva i nezavisnog mišljenja. Masovni vazdušni napadi protiv Jugoslavije ne uništavaju samo vojna postrojenja. Oni takođe oduzimaju ljudske živote i uništavaju ekonomsku infrastrukturu osiromašene zemlje. Međutim, na duži rok, najveća kolateralna šteta će biti uništavanje mogućnosti za demokratiju u Srbiji.”

Sećam se da smo lepljivim trakama ojačavali prozorska stakla da se ne bi rasula i povredila nas ako se staklo slomi. Neki su to radili i na automobilima nakon bombardovanja. (Fotografija br. 195)

Budanovci (mart 1999)

Svako od nas ima neku svoju *falinku*. Ja ih imam i previše, ali mi jedna zadaje najviše problema. Naime, u životu sam upoznao mnogo ljudi i veoma dobro pamtim njihov lik, ali kada se desi da

neko od njih sretnem negde na neuobičajenom mestu, često ne mogu da se setim o kome je reč. Znam da tu osobu poznajem, čak znam i da li je na mene ostavila pozitivan ili negativan utisak, ali nikako ne mogu da se setim kako se zove i odakle je poznajem. Zato obično ne idem na mesta na kojim se okuplja puno ljudi, kao što su izložbe i slična događanja, jer se osećam prilično nelagodno kad mi priđe neko i započne razgovor, a ja ne mogu da se setim ko je.

Više od dvadeset godina bio sam akreditovani dopisnik francuske foto-agencije *Gama* (Gamma Presse Images). Osim što sam im slao fotografije, prikupljao sam i snimke drugih fotografa. Mnogi profesionalni i amaterski fotografi često su mi davali fotografije da ih prosledim agenciji. Jedan od njih bio je i novinar Zoran Petrović Piroćanac, koji mi je redovno donosio fotografije sa ratišta u Bosni. Posle zauzimanja Srebrenice 1995. godine, on i jedna njegova prijateljica doneli su mi ekskluzivnu foto-reportažu o nekoj Italijanki koja je sve vreme tokom opsade bila zatočena u Srebrenici i koju su svakodnevno silovali borci Nasera Orića.

Tako neverovatna priča nije mi izgledala sasvim realno, ali nije bilo na meni da bilo koga cenzurišem – materijal sam poslao redakciji u Pariz i u Italiji je objavljena velika reportaža. Jedan italijanski novinar posetio je kuću u kojoj je ona navodno rođena, ali niko od stanara nje se nije sećao.

Nekoliko godina kasnije NATO (North Atlantic Treaty Organization – Severnoatlantski savez) bombarduje našu zemlju. Odlazim u pres-centar Vojske SR Jugoslavije da zatražim akreditaciju za snimanje bombardovanih područja i tu srećem službenicu zaduženu za kontakte sa novinarima. Čini mi se da je poznajem, ali ne mogu da se setim ko je. Prilazim joj i pitam da li se odnekud znamo, a ona mi uz smeh odgovara da se verovatno šalim jer smo se videli najmanje deset puta: dolazila je sa Zoranom Piroćancem u moj atelje, a i ja sam bio kod nje. Tada mi se upalila lampica i setio sam se, a bilo mi je jasnije i zašto mi je ona reportaža delovala čudno.

Bilo kako bilo, mnogo mi je pomogla tokom bombardovanja jer mi je uvek na vreme javljala o svemu što se događa, pa sam mogao da posetim i snimim sva bombardovana mesta. Jedno od njih bilo je i ovo polje pored Budanovaca, na koje je krajem marta 1999. godine srušen *nevidljivi* avion američkog ratnog vazduhoplovstva *F-117A*. I dok su neki proslavljali veselo igrajući na krilu oborenog aviona, drugi su britvicama kidali komadiće aviona za uspomenu i dugo sećanje. (Fotografije br. 196 i 197)

Tokom NATO bombardovanja Savezne Republike Jugoslavije snimao sam sve što sam mogao i gotovo svakodnevno slao filmove u Pariz.

Grdelica (april 1999)

Grdelička klisura, kao deo železničke pruge koja povezuje Niš i Skoplje, postala je poprište tragičnog događaja tokom NATO bombardovanja 12. aprila 1999. godine, kada je putnički voz bio meta vazdušnog napada. Piloti NATO-a i njihovi logističari pretpo-

stavili su da se u vozu nalaze vojne snage, što se kasnije pokazalo kao pogrešna procena. (Fotografije br. 198 i 199)

Bombardovanje voza u Grdeličkoj klisuri dovelo je do gubitka 14 života, a brojni putnici su povređeni, uključujući decu, starije ljude i građane koji su putovali na svoje odredište.

Most i železnička pruga su kasnije obnovljeni. Ipak, sećanje na taj tužan događaj ostaje u srcima mnogih, a tragedija u Grdeličkoj klisuri služi kao opomena o stravičnim posledicama ratnih sukoba za civile.

Fotografija br. 196

Budanovci – strana br. 98

Generalštab (april 1999)

Borbena intervencija NATO-a započela je, po rečima njihovih čelnika, kako bi sprečila eskalirajući sukob između srpskih snaga i albanske separatističke grupe OVK (Oslobodilačka vojska Ko-

sova), koja je delovala na teritoriji Kosova. NATO je odlučio da sprovede vazdušne napade na ključne vojne i infrastrukturne ciljeve u Srbiji.

U noći između 7. i 8. aprila 1999. godine, NATO je izveo vazdušne udare na zgradu Generalštaba Vojske Jugoslavije, koja se nalazi na raskršnici ulica Nemanjine i Kneza Miloša. Ova zgrada bila je centralno komandno mesto jugoslovenske vojske.

Napad je izveden u ranim jutarnjim časovima, a srednji deo objekta koji se nalazi preko puta zgrade Vlade Srbije pogođen je sa

Fotografija br. 197

Budanovci – strana br. 98

tri projektila. Cilj napada bio je da oslabi komandnu strukturu jugoslovenske vojske i smanji njen kapacitet za dalje delovanje.

Bombardovanje zgrade Generalštaba bilo je praćeno žestokom kritikom i kontraverznim izjavama. Vlasti u Srbiji tvrdile su da je NATO nameravao naneti nepotrebne civilne žrtve, dok je NATO

tvrdio da su vojni ciljevi bili precizno odabrani kako bi se smanjila mogućnost civilnih gubitaka.

Zgrada Generalštaba pretrpela je znatne štete, a nekoliko okolnih zgrada takođe je oštećeno. Kritičari su osudili ovaj napad zbog potencijalnih civilnih žrtava i uništavanja kulturne baštine u samom centru Beograda.

Fotografija je snimljena u zoru. Na raščišćavanje terena poslata je ekipa *Gradske čistoće*. A pojavio se i visokopozicionirani član biblioteke u „sirotinjskom” mercedesu. (Fotografija br. 200)

Fotografija br. 198

Grdelica – strana br. 98

Bolnice

Tokom NATO bombardovanja SR Jugoslavije stradale su i bolnice pored kojih su bile smeštene vojne snage. To se zvalo *kolateralna šteta*, što je izraz koji se koristi da opiše nenamerne posledice

vojnih akcija na civile ili civilne objekte tokom borbenih operacija. *Kolateralna šteta* može obuhvatiti gubitak života, ranjavanje ili oštećenje infrastrukture koja nije bila direktna meta napada.

Ovo ukazuje na kompleksnost i izazove vojnih operacija, gde se često mora balansirati između ostvarivanja vojnih ciljeva i minimalizacije civilnih gubitaka. Bez obzira na vojne taktike i tehnologiju, postizanje apsolutne preciznosti je izuzetno teško.

Vojne snage često preduzimaju mere kako bi se smanjila kolateralna šteta, uključujući precizno odabiranje ciljeva, upotrebu na-

predne tehnologije za identifikaciju civilnih objekata, prethodna upozorenja pre bombardovanja i slično. Međutim, u realnim ratnim uslovima, potpuno izbegavanje kolateralne štete često nije moguće.

Važno je imati na umu da međunarodno humanitarno pravo, uključujući Ženevske konvencije, propisuje obaveze vojnim snaga-

ma da preduzmu sve neophodne mere kako bi zaštitile civilno stanovništvo tokom oružanih sukoba. Nepoštovanje ovih pravila može dovesti do optužbi za ratne zločine. (Fotografija br. 201)

Valjevo (april 1999)

NATO bombardovanje fabrike *Krušik* u Valjevu predstavlja jedan od kontroverznih događaja tokom intervencije u Saveznoj Republici Jugoslaviji.

Fotografija br. 199

Grdelica – strana br. 98

Fabrika *Krušik* u Valjevu bila je važno industrijsko postrojenje koja je proizvodila municiju i vojnu opremu za potrebe Vojske Jugoslavije. Tokom NATO bombardovanja, savezničke snage su ciljale na vojne i industrijske mete širom Srbije i Crne Gore, uključujući i fabriku *Krušik*.

NATO je opravdao ove napade tvrdnjama da je Savezna Republika Jugoslavija, kojom je tada vladao predsednik Slobodan Milošević, izvršavala masovna i teška kršenja ljudskih prava i kršenje prava manjina na Kosovu. Optuživali su srpske snage za etničko čišćenje i zločine protiv civilnog stanovništva tokom sukoba sa Oslobođilačkom vojskom Kosova (OVK).

Tokom bombardovanja fabrike *Krušik*, postrojenje je pretrpelo značajne materijalne štete, a neki izveštaji su tvrdili da su i civilne osobe stradale u ovim napadima. Međutim, detalji o broju žr-

Fotografija br. 200

Generalštab – strana br. 99

Fotografija br. 201

Bolnice – strana br. 100

tava i obimu štete nisu uvek bili precizni i često su bili predmet kontroverzi.

Nakon završetka bombardovanja i kraja sukoba, mnogi su kritikovali NATO zbog njihovih akcija tokom ovog vojnog angažmana. Kritičari su istakli da su brojni vojni ciljevi, uključujući fa-

briku *Krušik*, bili smešteni u urbanim sredinama i da su civilni objekti i stanovništvo bili izloženi riziku od slučajnih šteta i gubitaka. Ovo je izazvalo raspravu o moralnim i etičkim implikacijama NATO bombardovanja i pitanje kolateralne štete tokom napada.

Važno je napomenuti da je ovo samo jedan aspekt kompleksnog sukoba koji je imao dalekosežne političke, ekonomske i društvene posledice na region Balkana. Nakon kraja sukoba, Savezna Republika Jugoslavija se raspala, a teritorija Kosova je postala međunarodni protektorat pod upravom UN

Fotografija br. 202

Valjevo – strana br. 101

Fotografija br. 203

Kragujevac – strana br. 102

Sukobi i kontroverze vezane za NATO bombardovanje i ulogu NATO-a u ovom sukobu i dalje su predmet rasprave, analize i istraživanja u političkim, istorijskim i međunarodnim krugovima.

Kada sam tog jutra stigao do *Krušika* u Valjevu, vatra je već bila ugašena. Tu i tamo video se dim koji je nagoveštavao da na tim

mestima još uvek nešto tinja. Zato je ovaj vatrogasac išao od mesta do mesta sa aparatom za gašenje požara. (Fotografija br. 202)

Kragujevac (april 1999)

Tokom bombardovanja SR Jugoslavije 1999. godine, NATO je izvršio niz napada pravdajući to pokušajem da okonča sukob na Kosovu. Jedna od ključnih meta koja je postala predmet vazdušnih napada bila je fabrika *Crvena Zastava* u Kragujevcu.

Fabrika *Crvena Zastava* bila je renomirani proizvođač oružja u tadašnjoj Jugoslaviji, a njeni kapaciteti obuhvatali su širok spektar oružja, uključujući puške, pištolje, municiju i druge vojne proizvode. Tokom NATO bombardovanja, ova fabrika postala je jedna meta zato što je, između ostalog, služila kao mesto za proizvodnju vojne opreme.

Napadi na fabriku *Crvena Zastava* izvedeni su u nekoliko navrata tokom marta i aprila 1999. godine. Cilj NATO-a bio je osujetiti potencijalno naoružavanje srpskih snaga kako bi se smanjile mogućnosti za njihovu intervenciju na Kosovu. Međutim, posledice ovih vazdušnih napada bile su dalekosežne i imale su značajan uticaj na život ljudi u Kragujevcu.

Bombardovanje fabrike *Crvena Zastava* dovelo je do znatnog oštećenja proizvodnih pogona, što je izazvalo gubitak radnih mesta i ekonomsku štetu za lokalno stanovništvo. Pored toga, posledice ovih napada doprinele su produbljivanju konflikta dodatno komplikujući diplomatske napore ka mirnom rešenju.

Civili i nevini radnici pretrpeli su izuzetno veliku štetu zbog ovog vazdušnog napada.

Nakon završetka NATO bombardovanja i okončanja sukoba na Kosovu, fabrika *Crvena Zastava* je pokušala da se oporavi i ponovo uspostavi proizvodnju. Međutim, oštećenja i ekonomska kriza ostavili su trajne posledice na tu industriju i stanovništvo u regionu Kragujevca.

NATO bombardovanje fabrike *Crvena Zastava* ostaje kontroverzna tema, sa različitim tumačenjima o njegovoj opravdanosti i posledicama. Ono što je nesporno jeste da je to bio jedan od mnogih tragova koji su ostali u istoriji sukoba na Balkanu tokom devedesetih godina prošlog veka.

Ovom prilikom stradao je i deo fabrike u kojem su se proizvodili automobili. Fabrika *Crvena Zastava* je bila poznata i kao proizvođač automobila, a najpoznatiji model koji je proizvodila bio je automobil *jugo* (Yugo).

Vazdušni napadi na fabriku nisu bili usmereni samo na vojne kapacitete i skladišta oružja, već su ciljali i industrijske objekte koji su se koristili za proizvodnju civilnih proizvoda, uključujući automobile. Kao rezultat toga, proizvodni pogoni za automobile pretrpeli su velika oštećenja tokom bombardovanja.

Ovo je dovelo do potpune obustave proizvodnje automobila u tom periodu. Nakon bombardovanja, obnova i ponovno pokretanje proizvodnje automobila zahtevali su ogromne napore i investicije.

Dok sam snimao razrušenu halu fabrike *Crvena Zastava* u Kragujevcu, možda je trebalo da mislim o hiljadama albanskih, srpskih, romskih... žena, staraca i dece koji su prognani sa svojih ognjišta. Možda je trebalo da razmišljam i o tome kako je i ovo ovde, a ne samo Andrićeva Bosna, jedna velika prokleta avlija, u kojoj se ljudi mrze zbog nečeg tako glupog kao što su nacionalna pripadnost ili veroispovest.

Umesto toga, setio sam se prvog *fiće*, koji je otac 1968. godine kupio na trogodišnji kredit. Noćima smo stajali pored prozora i stražarili da ga neko ne *pozajmi*, kako se tada i zvanično zvala krađa automobila. Mazili smo ga i pazili kao da je bio član domaćinstva. Pošto sam jedini u porodici imao vozačku dozvolu, samo sam ja njime upravljao, a roditelje sam uvek vozio gde god bi poželeli – na more, po celoj Jugoslaviji, do brata u Belgiji...

Istina, ponekad je naš *fića*, poznat po svojoj pouzdanosti, ali i ponekim sitnijim problemima, znao da prokuva. Takođe, nekoliko puta nam se dogodilo da nam pukne neka prirubnica ili se kidao kaiš, što je iziskivalo popravke.

No, bez obzira na te manje neugodnosti, za *fiću* je uvek postojalo rešenje, bez obzira na mesto u kojem smo se nalazili. Ovaj mali automobil je bio toliko popularan i raširen širom zemlje da su majstori koji su znali da ga poprave mogli lako da se nađu svuda i u svakom mestu kroz koje biste prolazili. Bez obzira na to da li smo bili u Beogradu ili na nekom putovanju, mogli smo biti sigurni da će negde biti dostupan majstor koji će znati kako da nam pomogne.

Takođe, činjenica da je *fića* bio tako često u upotrebi i da ga je veliki broj ljudi vozio značila je da su rezervni delovi za njega bili lako dostupni. Bilo da je trebalo zameniti neki deo motora, srediti električne instalacije ili samo nabaviti novi kaiš, uvek smo mogli pronaći potrebne delove u lokalnim prodavnicama ili na otpadima, gde je često bilo starih *fića* koji su služile kao rezervni delovi.

Ovaj mali automobil bio je pravi kultni simbol. *Fića* je bio je deo naše kulture, tradicije i kolektivnog sećanja.

Gledajući ovu razvaljenu halu u fabrici *Crvena Zastava*, imao sam utisak kao da je neko ubio mog nekadašnjeg dragog dugogodišnjeg prijatelja. (Fotografija br. 203)

Aleksinac (april 1999)

Aleksinac, grad smešten u jugoistočnom delu Srbije, postao je meta NATO bombardovanja tokom tog perioda. Jedan od najznačajnijih događaja tokom ovog napada desio se 5. maja 1999. godine, kada su projektili pogodili civilne ciljeve u Aleksincu, uključujući stambene zgrade i industrijska postrojenja. Tokom tog tragičnog događaja, život su izgubile desetine civila, a mnogo više je povređeno. Među žrtvama su bila deca, žene i stariji, što je izazvalo snažan međunarodni odjek i osudu vazdušnih napada NATO-a.

NATO je tvrdio da je bombardovanje Aleksinca rezultat „greške“ ili „kolateralne štete“, tvrdeći da su vojni ciljevi bili na

meti, a ne civilna naselja. Međutim, ovaj incident dodatno je zaoštrio tenzije i rasplamsao kontroverze oko opravdanosti NATO intervencije u regionu. (Fotografija br. 204)

NATO bombardovanje SR Jugoslavije inicirano je kako bi se zaustavili sukobi na Kosovu i sprečilo nasilje nad albanskim civilima koji su bili pod kontrolom srpskih snaga. Ipak, sama intervencija bila je veoma kontroverzna i izazvala je brojne rasprave o legalnosti, legitimnosti i efikasnosti ovakvog vojnog angažmana bez odobrenja Saveta bezbednosti UN-a.

Fotografija br. 204

Aleksinac – strana br. 103

RTS (april 1999)

Tačno u 9.20 časova, 28. juna 1995. godine, posle emitovanja jutarnjih vesti, Vojska Republike Srpske pogodila je modifikovanom avio-bombom zgradu Televizije Bosne i Hercegovine u Sa-

rajevu. Pošto ovaj napad nije bio najavljen, poginuo je jedan civil i ranjeno njih trideset i pet.

Četiri godine kasnije, NATO službenici izdali su saopštenje da će u aprilu 1999. godine bombardovati zgradu RTS-a u Beogradu. To su znali Vlada Srbije i njen tadašnji ministar informisanja Aleksandar Vučić. To je znao i direktor RTS-a Dragoljub Milanović. To su znali gotovo svi novinari, pa su se kasnije neki od njih hvalili kako su zauzeli lepu poziciju za snimanje, stavili foto-aparat na stativ i čekali pravi trenutak da snime tragediju.

Fotografija br. 205

RTS (Radio-televizija Srbije) – strana br. 104

Umesto da naredi evakuaciju, u njoj su ostavljeni zaposleni. Život su izgubili tehničari, kamermani, šminkeri, električari, monteri... ukupno njih šesnaest. Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS) osudilo je bombardovanje RTS-a, ali je izjavilo da „nema sumnje da je tadašnji režim u Srbiji žrtvovao 16 nedužnih ljudi”.

Mene je te noći, u dva ujutru, probudila snažna eksplozija. Skočio sam kao oparen, dograbio torbu sa foto-aparatima, doviknuo ženi „Ovo je sigurno zgrada RTS-a!” i otrčao tamo.

Danas i dalje traje polemika o tome ko je kriv što je šesnaest ljudi izgubilo život. NATO se pozvao na Međunarodni odbor Crvenog krsta i *Pravilnik o ograničenju opasnosti* kojima je izloženo civilno stanovništvo tokom rata, gde je navedeno da *instalacije za emitovanje TV stanica, telefonskih i telegrafskih veza od fundamentalnog vojnog značenja* mogu da postanu legitimne vojne mete. Međutim, američka međunarodna nevladina organizacija koja se bavi ljudskim pravima u svetu *Hjuman rajts voč* (Human Rights Watch) je, nasuprot tome, zauzela stanovište da nema opravdanja za napad na zgradu RTS-a. Takođe, Šan Džouns (Sian Jones) iz svetske organizacije za ljudska prava *Amnesti internešenel* (Amnesty International) izjavio je: „Bombardovanje zgrade RTS-a bio je namerni napad na civilni objekat i zato je to ratni zločin”. (Fotografija br. 205)

Što se tiče zločinaca sa ove strane, jedini koji je odgovarao bio je direktor RTS-a Dragoljub Milanović, koji je zbog toga odležao u zatvoru deset godina. A šta je sa onima koji su ga podržavali i javno izjavljivali da nije kriv?

Zgrada CK (april 1999)

Dok sam fotografisao zgradu pogođenu sa dvanaest NATO projektila (fotografija br. 206) – poznatiju kao CK (Centralni komitet), razmišljao sam o životu ispunjenom lažima u zemlji u kojoj sam rođen i u kojoj je mnogo toga bilo lažno:

Bratstvo i jedinstvo je floskula u koju su se lažno zaklinjali mnogi koji su preko noći pokazali svoje pravo lice okorelih nacionalista i šovinista. Mnogi članovi Saveza komunista bili su među prvima koji su se prešaltovali.

Lažni novinari u komunističkoj Jugoslaviji bili su društveno-politički radnici, tj. najobičniji prenosioci poruka koje su dobijali u svojim komitetima. Samo su retki, pravi novinari, uspevali da, između redova, saopšte istinu.

Tačno je da su žene dobile pravo glasa posle Drugog svetuskog rata, ali to im nije puno vredelo, jer u našoj Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji nije bilo slobodnih izbora pošto su sve partije, osim Komunističke, bile strogo zabranjene. Mogle su, kao i muškarcima, da na lažnim izborima biraju između Pere, Mike ili Laze, koji su svi bili članovi Saveza komunista i koji su se zakleli drugu Titu da neće skrenuti sa njegovog puta.

Naravno, među svakojakim lažima, bilo je i lažne arhitekture. Tako je i ova zgrada sa takozvanom zid-zavesom od stakla i metala u stvari bila izgrađena od prednapregnutog betona, koji je jači ne samo od običnog već i od armiranog betona. Zgradu u kojoj je bilo sedište glavnog odbora SPS-a (Socijalistička partija Srbije) i nekoliko režimskih radio i TV stanica čije antene su bile na njenom krovu, oficiri NATO-a su označili kao legitimni vojni cilj ne znajući za ovu arhitektonsku *laž*. Misleći da je cela zgrada izgrađena od me-

tala, uzalud su na nju ispalili dvanaest *tomahavk* raketa, koje se koriste za zgrade sa metalnom konstrukcijom. Ovu su samo zaklatili, tako da je ova *arhitektonska laž*, za razliku od niza drugih, u ovom trenutku bila više nego korisna, takoreći spasonosna.

Inače, prvi konkurs za njeno idejno rešenje raspisan je još davne 1947. godine. Tek 1960. godine usvaja se projekat grupe arhitekata na čelu sa Mihailom Jankovićem. Maketa je, naravno, prikazana prvo Josipu Brozu, koji je u njoj kasnije imao i svoju kancelariju, ali mu je iz *nepoznatih* razloga bilo draže da boravi u Belom

Fotografija br. 206

Zgrada CK – strana br. 104

dvoru ili na Brionima. Posle njega se u taj kabinet uselio Milan Panić, što je bilo i logično posle vožnje u skupom Titovom *mercedesu*.

Izgradnja je trajala od 1962. do 1964. godine, pod ličnim nadzorom Aleksandra Rankovića, koji je izjavio da „taj soliter mora da bude najviši u Jugoslaviji jer je CK SKJ iznad svih”.

Kada su se Savez komunista Srbije i Socijalistički savez radnog naroda Srbije ujedinili i osnovali SPS, sva njihova pokretna i nepokretna imovina postala je vlasništvo vlasništvo Socijalističke partije Srbije. Međutim, posle 5. oktobra 2000. godine, Zakonom o finansiranju političkih stranaka propisano je da imovina koja je bila na upravljanju, korišćenju i raspolaganju Savezu komunista Jugoslavije, Socijalističkom savezu radnog naroda Jugoslavije i Savezu socijalističke omladine Jugoslavije postaje svojina Savezne Republike Jugoslavije.

Ivica Dačić i njegovi drugari tako su izgubili znatan izvor prihoda jer više nisu mogli da raznim firmama izdaju prostorije u toj zgradi. Zato nije nikakvo čudo što su se kasnije snalazili kako su znali i umeli: od podrške manjinskoj vladi Vojislava Koštunice do učešća u vlasti mafijaša.

Ambasada Kine (maj 1999)

NATO bombardovanje Ambasade Kine u Beogradu 1999. godine predstavlja jedan od najkontroverznijih događaja tokom vojne intervencije NATO-a u Saveznoj Republici Jugoslaviji, koji je ostavio duboke tragove na međunarodne odnose velikih sila.

Dana 7. maja 1999. godine, američki avioni NATO-a izvršili su neobjašnjivi napad na Ambasadu Kine u Beogradu. Kineska ambasada se nalazila u rezidencijalnom delu Beograda, a bombardova-

Fotografija br. 207

Ambasada Kine – strana br. 106

Fotografija br. 208

Pančevo – strana br. 106

nje je rezultiralo ozbiljnim štetama na zgradi i njenom okruženju, kao i pogibijom troje kineskih državljana. (Fotografija br. 207)

NATO je brzo izdao izjavu da je bombardovanje bilo greška, tvrdeći da su avioni imali nameru da gađaju obližnju zgradu koja se koristila za vojne svrhe od strane jugoslovenskih snaga. Prema zva-

ničnom NATO izveštaju, pogrešno su identifikovali Ambasadu Kine kao vojni cilj. Ovo objašnjenje izazvalo je snažan bes i nezadovoljstvo među kineskim vlastima i stanovništvom.

Kineska vlada je odmah oštro osudila ovaj napad, zahtevajući ispitivanje incidenta i adekvatno objašnjenje od strane NATO-a i Sjedinjenih Američkih Država. S pravom se očekivalo da će ova tragedija dodatno zakomplikovati odnose između Kine i zapadnih zemalja, uključujući SAD, koji su već bili napeti zbog vojnih operacija na Balkanu.

Nakon nekoliko dana tenzija i diplomatskih razgovora, SAD su preuzele odgovornost za napad i izrazile duboko žaljenje Kini. Tadašnji predsednik Sjedinjenih Američkih Država Bil Klinton lično je uputio pisano izvinjenje kineskom predsedniku Jiang Zeminu, ističući da je bombardovanje ambasade bila nesrećna i nenamerna greška.

Međunarodna javnost, uključujući države koje su bile prijateljski nastrojene prema Kini, pozvala je na nezavisnu istragu o ovom događaju kako bi se utvrdile sve okolnosti koje su dovele do ove tragedije. Iako je NATO izrazio duboko žaljenje zbog incidenta, kineska strana je insistirala na potpunom razjašnjenju i preduzimanju odgovornosti za ovaj pogrešan napad.

Ovaj događaj je ostavio dubok trag u sećanju svih učesnika i ostao kao opomena o posledicama grešaka i nepažnje tokom vojnih sukoba.

Pančevo (maj 1999)

Rafinerija nafte u Pančevu bila je jedan od ključnih energetskih objekata u Srbiji i imala je značajan uticaj na ekonomiju i snabdevanje gorivima. Tokom NATO intervencije niz infrastrukturnih objekata u Srbiji, uključujući i rafineriju u Pančevu, postao je meta vazdušnih napada. Ovi napadi bili su deo šire strategije prisile Miloševićevog režima da prekine vojne operacije na Kosovu i uspostavi pregovore sa međunarodnom zajednicom.

Bombardovanje rafinerije u Pančevu izazvalo je kontroverze i kritike, kako u međunarodnoj zajednici, tako i među domaćom i regionalnom javnošću. Kritičari su isticali da su vazdušni napadi na infrastrukturu mogli imati ozbiljne posledice po životnu sredinu, zdravlje ljudi i dugoročni ekonomski razvoj regiona. Efekti takvih napada mogli su dovesti do zagađenja vazduha, zemljišta i vode, što bi moglo izazvati ozbiljne zdravstvene i ekološke probleme stanovništva u užoj i široj okolini. (Fotografija br. 208)

S druge strane, zagovornici NATO bombardovanja tvrdili su da su vojni ciljevi, uključujući rafineriju, bili strateški važni za režim Slobodana Miloševića i da su napadi imali za cilj slabljenje njegove moći i volje da nastavi vojne operacije na Kosovu. Oni su isticali da su napadi bili sastavni deo pritiska na režim da pristupi pregovorima.

O dugoročnom uticaju ovog događaja na ekonomiju, životnu sredinu i društvo još uvek se raspravlja. Ono ostaje deo šireg diskursa o moralnosti, legalnosti i efikasnosti vojnih intervencija.

Smederevo (april 1999)

Između Smedereva i Kovina vekovima se išlo brodićem ili skelom, osim onih hladnih zima kada se Dunav zaleđivao, pa je moglo i pešice da se pređe preko njega. Zato je početkom XVIII veka tu sagrađen pontonski most kako bi se olakšao transport trgovcima iz okolnih gradova i sela. Međutim, taj most bio je istovremeno i značajan podstrek švercerima sa obe strane Dunava, pa su vlasti odlučile da je bolje da ga demontiraju.

Fotografija br. 209

Smederevo – strana br. 107

Ovaj most, koji Smederevci zovu Kovinski, a Kovinci Smederevski, bio je ključni infrastrukturni objekat na Dunavu, koji povezuje ova dva grada. Nalazi se na važnom putu koji omogućava vezu između središnjeg dela Srbije i Vojvodine, kao i dalje prema Rumuniji i Bugarskoj.

Tokom NATO bombardovanja, izveden je niz vazdušnih napada na infrastrukturu širom Savezne Republike Jugoslavije, uključujući mostove, vojne objekte i komunikaciona čvorišta. Cilj ovih vazdušnih operacija bio je da primoraju tadašnjeg jugoslovenskog predsednika Slobodana Miloševića da prekine intervenciju na Kosovu i pristane na miroljubivo rešenje konflikta. Most između Smedereva i Kovina je bio meta vazdušnih napada NATO-a kako bi se onesposobile i prekinule komunikacijske linije i transportna mreža Vojske Jugoslavije.

Kao posledica bombardovanja, most je pretrpeo znatnu štetu i postao nesiguran za saobraćaj. Delovi mosta su uništeni, što je otežalo prelazak preko reke Dunav i negativno uticalo na lokalno stanovništvo i ekonomiju. Ovaj napad je izazvao žestoke kritike i osudu, kako od strane vlasti SRJ, tako i međunarodne zajednice, jer su

se civilni objekti smatrali „zaštićenim zonama” u skladu s međunarodnim pravom. NATO bombardovanje mosta između Smedereva i Kovina je jedan od mnogih kontroverznih događaja tokom konflikta na Kosovu 1999. godine. (Fotografija br. 209)

Novi Sad (april 1999)

Tokom NATO bombardovanja Novi Sad je doživio teške trenutke koji će zauvek ostati urezani u sećanjima stanovnika ovog

vom Sadu. Mostovi su predstavljali vitalne saobraćajne veze i sastavni deo svakodnevnog života građana. Njihova destrukcija je imala ozbiljne posledice po stanovništvo, privredu i kulturni identitet grada.

Grad na obalama Dunava suočio se sa uništavanjem važnih mostova. Mostovi nisu samo predstavljali fizičku povezanost različitih delova grada, već su simbolizovali i bliskost ljudi. Rušenje mostova nije samo izazvalo fizičku razdvojenost, već je donelo i osećaj gubitka identiteta i međusobne povezanosti.

Fotografija br. 210

Novi Sad – strana br. 108

grada. Bombardovanje je imalo za cilj narušavanje vojne infrastrukture i prisiljavanje tadašnjeg režima na povlačenje iz Kosova i Me-tohije. Međutim, mnoge civile je zadesila tragedija koja je ostavila dubok ožiljak na njihove živote i istoriji grada. Jedan od najtragičnijih događaja tokom bombardovanja bilo je rušenje mostova u No-

Osim toga, bombardovanje je izazvalo velike ljudske gubitke. Civilni su stradali, a mnogi su ostali bez svojih domova. Porodice su bile razdvojene. Rušenje mostova nije samo ostavilo ruševine na Dunavu, već je ostavilo i duboke emotivne i psihičke rane kod mnogih stanovnika.

Novosađani su svakodnevno skelama i čamcima prelazili Dunav (fotografija broj 210). Nekoliko mojih kolega i ja otišli smo da to snimimo. Skele su stalno bile toliko krcate da je pravo čudo što, koliko mi je poznato, ni sa jedne od njih niko nije pao u reku.

U jednom trenutku su svi foto-reporteri i snimatelji primetili izuzetno lepu devojkicu koja je čekala prevoz na petrovaradinskoj strani. Zanimljiva scena: devojkica u prvom planu, a iza nje skela sa masom ljudi. Bila je okrenuta svojim desnim profilom prema novinarima i oni su počeli da je snimaju očekujući da će se možda i licem okrenuti prema njima. Ali ona se nije pomerala. Onda joj je neko od kolega doviknuo da se okrene kako bi svi videli njeno lepo lice. Duboko je uzdahnula, polako se okrenula i svi smo se skamenili: levi deo lica bio joj je sasvim spržen. Rekla je tiho: „Da li ste ovo želeli da snimate?”.

Iako su patnje Novosađana bile ogromne, meni je ovaj trenutak bio najpotresniji i verujem da su svi snimatelji u tom trenutku poželeli da propadnu u zemlju.

Nekako je u to vreme iz pravca novosadske rafinerije pokušao gust crni dim. Moje kolege i ja smo odmah seli u *jugo* i krenuli tamo. Činilo se da gori rafinerija, međutim, radnik koji nas je dočeka- kao, uverivši se da smo *naši*, rekao nam je u poverenju da su sami zapalili automobilske gume kako bi izgledalo kao da je rafinerija bombardovana. Kazao je: „Ako *natovci* vide dim, pomisliće da smo već pogodeni, pa nas neće opet gadati”. (Fotografija br. 211)

Dolazak i odlazak Rusa (jun 1999)

Imao sam nekada jednog prijatelja u Novom Sadu. Bio je, što se kaže, duša od čoveka. Svaki put kad sam dolazio u ovaj neka- da lepi grad, dočekivao me je kao da smo rod rođeni. Odmah je sec- kao domaći kulen, vadio iz frižidera pivo... Često mi je davao ključ od svoje vikendice na obali Dunava da se tamo odmorim. Više puta sam i prespavao u njoj. I što je najvažnije, nije samo prema meni bio takav. Svi koje je ikada upoznao imali su isti tretman.

Ali imao je i jednu manu. Bio je veoma naivan. Radovao se svakoj promeni vlasti i čašćavao je sve koje sretne uz obavezno: „E, sad su moji došli na vlast”. Međutim, svi koji su dolazili na vlast veoma brzo su postajali nalik svojim prethodnicima ili su svoje re- dove popunjavali istim preletačima, i za njega nikada nije bilo bo- ljitka.

Poslednji put sam ga video 2012. godine, kada su se vlasti dočepali preobučeni radikali. Dočeka- o me je u svojoj vikendici pun pozitivne energije s istom rečenicom: „E, sad su moji došli na vlast” i odveo me na šampite u poslastičarnicu *Carigrad*.

Veoma brzo je mafija pokazala svoje pravo lice. Ponovno ra- zočaranje njegovo srce, jednostavno, nije moglo da podnese. Kada mi je njegova ćerka jedinica, koju je voleo najviše na svetu, javila tužnu vest, to me je zaista pogodilo.

Dok gledam fotografiju koju sam snimio usred noći 12. juna u Prištini, mogu da kažem da me ovi ljudi podsećaju na mog neka-

dašnjeg prijatelja. Na njihovim ozarenim licima vidi se nada da su stigli njihovi zaštitnici. A ti „zaštitnici” su bili ruski vojnici u sasta- vu kontingenta mirovnih snaga u Bosni i Hercegovini, koji su sa pet- naest oklopnih transporterata došli da zauzmu prištinski aerodrom.

Ovu kolonu su u dva sata ujutru Srbi dočekali na ulicama Prištine. Čuje se pucnjava iz pešadijskog naoružanja, ljudi pevaju ruske pesme, žene bacaju cveće na vozila, jednom rečju – oduše- vljenje. Ove dve stotine Rusa narod je naivno doživio kao spasioce. Očekivali su da će sada na aerodrom početi da sleću ruski avioni,

Fotografija br. 211

Novi Sad – strana br. 108

Fotografija br. 212

Dolazak i odlazak Rusa – strana br. 109

zaboravljajući da ti avioni neće moći da dolete iz Rusije, jer bi morali da prelete preko država koje više nisu pod ruskom čizmom.

Rusi stižu na aerodrom koji im tadašnja Vojska Jugoslavije predaje. Nekoliko dana kasnije Rusija aerodrom ustupa NATO-u i od tada se Rusi više nigde ne spominju. (Fotografija br. 212)